

TÓZSÉR ÁRPÁD

Tornácok és poklok

Széljegyzet Molnár Imre Esterházy János

élete és mártírhalála című könyvéhez

TÓZSÉR ÁRPÁD (1935) Pozsony

A történész Molnár Imre 2010-ben (és 2013-ban) megjelent könyvének, az *Esterházy János élete és mártírhalála* című monográfiának e kései reflexiójára az a talány indított, hogy vajon miért olyan kelletlenül viszonyult eddig a magyar történetírás és emlékezetpolitika a Gulagot járt s végül csehszlovák börtönpokolban elpusztuló magyar politikus, gróf Esterházy János életművéhez és személyiségéhez, és részben miért ellentmondásos ez a viszony még ma is. (S kérdezhetném persze azt is, hogy vajon az ebben a kelletlenkedésben mindenképpen korszakos kivételt és áttörést jelentő Molnár Imre-könyvnek miért olyan szegényes a recepciója, de hát ez a talány, ugye, feltehetően az elsőből következik!)

Én (s ahogy, gondolom, a háború után induló nemzedékek általában) Esterházy János nevével meglehetősen későn, csak Fábry Zoltán 1968-ban nyomtatásban is megjelenő neves elaborátumában, *A vádlott megszólal*-ban találkoztam. (Egyébként, amint az tudott, ez a munka 1946-ban, a szlovákiai magyarok kitelepítése idején és ellen íródott.) 1968-ig a politikus magyar grófnak Csehszlovákiában (s Magyarországon dettó) a nevét sem lehetett hallani, a csehszlovák államhatalomnak jó oka volt rá, hogy sorsa és tettei feledésbe merüljenek.

Fábry Zoltán a jelzett művében feltétlen elismeréssel ír Esterházyra a Szlovák Államban és idején végzett munkájáról, az általa vezetett Magyar Párt és lapjuk, a Magyar Hírlap antifasiszta tevékenységéről, de ő sem állja meg, hogy le ne írja: „a szlovenszkói vox humanának volt egy súlyos terhététele és passzívája: a Jaross–Esterházy-féle Egyesült Magyar Párt, Henleinék és Hlinkáké parlamentari fegyvertársa.” S nem felejt el azt sem, hogy az első Csehszlovák Köztársaságban a keresztényszocialista Esterházyék és a magyar baloldali értelmiség (Fábry Zoltán, Györy Dezső) általában kérelmetlen ellenfelek, vitapartnerek voltak.

Az Esterházy körüli kelletlenség tehát már Fábryval elkezdődött: Esterházy 1938-tól '45-ig bátor és következetes antifasiszta, de...

S érthetetlen volt számunkra az a szűkmarkúság is, amellyel Turczel Lajos, a tekintélyes pozso-

nyi irodalomtörténész, egyetemi tanár mérte a figyelmet Esterházyra az egyébként kitűnő könyvében, a *Két kor mezsgyéjében*. (A kiadvány 1967-ben jelent meg, s a két háború közötti csehszlovákiai magyar irodalom történelmi-társadalmi-kulturális beágyazottságáról szólt.) Turczel a művében mindössze háromszor említi Esterházy nevét, s mind a három esetben csak marginálisan, hivatkozásszerűen: számára az irodalmat is pártoló Esterházy és pártjai (előbb az Országos Keresztényszocialista Párt, később az Egyesült Magyar Párt, végül a Magyar Párt) tulajdonképpen nem léteztek.

S ennyi volt számunkra, az ötvenes, hatvanas években eszmélkedő csehszlovákiai magyar fiatalok számára a forrás, ahonnan az Esterházy Jánosra vonatkozó ismereteinket meríthettük. Csoda-e, ha bennünk is kialakult valamiféle fanyalgás: igen, igen, az antifasiszta Esterházyt 1945 után antifaszizmus ellenére is meghurcolták, bebörtönözték, elpusztították, de...

S most olvasom, éppen Molnár Imre monográfiájában, hogy nem volt ez másként Magyarországon sem. Betlen Oszkár, az egykori Szabad Nép szerkesztője már 1947 februárjában így ír (s engedjék itt meg nekem egy szomorú személyes apropó: éppen abban a hónapban, s talán még azon a napon is szökött át a családom két ökrös-szekéren, 32 fokok hidegben a csehországi deportáció elől Magyarországra): „Óvakodnunk kell attól, hogy a kevésbé reakciós Esterházyra, a hitlerbarátság féltűjén való megállásra hivatkozunk [...] , mert ez a mi ügyünket nehezíti. A mi ügyünk pedig, ma már talán nem titok, korántsem Esterházy vagy a szlovákiai magyarok sorsának jobbra fordítása. Hanem a két kommunista párt közötti elvtársi jó viszony kialakítása és megőrzése volt” – világos beszéd! A későbbi évek, évtizedek során a magyar kommunista párt és kormány már egyszer sem fogalmazott ilyen nyíltan, de hajszálpontosan e szerint az egykori direktíva szerint cselekedett, mintha nemzetiségi ügyben még Kádárnak is Betlen Oszkár lett volna a legfőbb tanácsadója.

Aztán a rendszerváltás után változott valami az Esterházy-hagyomány magyarországi közelítésében, kezelésében. Igaz, nem sok. De ma a mártír politikusnak már emléktáblája van Budapesten, a Szép utcában, 2013-ban Áder János köztársasági elnök avatta föl az egészalakos szobrát a Gesztenyés kertben, és Németh Zsolt, a külügyminisztérium parlamenti államtitkára írt előszót Molnár Imre itt tárgyalt könyvéhez. S mégis! Az Esterházy-hagyománynak nincs sem nálunk, Szlovákiában, sem Magyarországon olyan, minden társadalmi réteget, csoportot, pártot átható kisugárzása, amely pedig természetéből következhetne.

Mintha Esterházy életműve értékelésében, élete és sorsa értelmezésében még mindig ott volna a „de”.

Molnár Imre könyvéhez (*Függelékben*) több jelles közéleti személyiség és családtag írt tisztelegő „utószót”. Jelen írásomban például tulajdonképpen én is azzal a kérdéssel foglakozom, amelyet Duray Miklós vetett föl az „utószavában”: miért „megemészthetetlen” sokak számára máig az „Esterházy János-jelenség”? Ő hét pontban foglalja össze Esterházy „különösségeit”, hősünk azon jellembeli sajátosságait és ellentmondásosnak tűnő tetteit, amelyek a legtöbb politikus-kortársától megkülönböztették. Nincs itt hely mind a hét pont elősorolására, csak a legjellemzőbbeket említem és idézem: miért tekintette magát Esterházy János, főnemesként is, kérdezi Duray, „a polgári egyenlőség elve szerint azonosnak sorstársaival”, „miért nem utasította el a Trianonban kialakult államszerkezeteket”, miért támogatta magyarként a „szlovákok politikai függetlenségi törekvéseit”, „miért utasította el egyedülként a zsidók deportálását elrendelő törvényt, ha nem volt judeofil”, „miért nem menekült el a leltartóztatás elől, noha megtehetette volna”.

Hát igen! Az ember már csak ilyen. Ha ítélnie kell, általában egyetlen nézőpontból néz és ítélezik: a kommunista pusztán osztályszempontból ítéli el a főnemest, a nemzeti elkötelezettségű politikus nem érti, hogyan lehet Trianonnal kiegyezni, az antiszemita úgy véli, a zsidókra a humanizmus etikája nem alkalmazható és nem alkalmazandó, a balliberálisok botorságnak tartják a keresztény szeretetet és önfeláldozást. S kész a válasz Duray kérdéseire: a törvény szövedéke általában mindig fölfeslik valahol, hát még az egyetlen nézőpont törvényéé! Esterházy János olyan sok, ellentmondásos szempontot volt képes a személyiségében és tetteiben egyesíteni, hogy mindig akad valaki, sőt mindig akadnak csoportok, akik/amelyek valamiben nem tudnak azonosulni vele. (Ez alól a negatívan differenciált ítékezés alól az egyetlen kivételt az egykori szlovák és cseh nacionalisták és mai

utódaik képezték/képezik, akik még ma is fenntartások nélkül, *en bloc* és újra és újra halálra ítélik bűnbakjukat, a magyar grófot.)

S itt van Molnár Imrének, illetve Esterházy-monográfiájának felbecsülhetetlen és elvülhetetlen érdeme.

Azzal, hogy szerzőnk 2010-ben megírta Esterházy János történelmi igényű és igényességű, aprólékos, minden részletre kiterjedő életrajzát, megteremtette azt az Esterházy-képet, amelyben a nagy formátumú humanista, a keresztényszocialista alapozottságú közéleti ember minden „ellentmondása” feloldódik, helyére kerül. Mert az ún. ellentmondások legtöbbje csak a feltételezett egyetlen igazság, a dogma nézőpontjából tűnik feloldhatatlannak, ha a konkrét történelmi helyzetekben vizsgáljuk őket, akkor az elletmondások egyszerűen életszerűekké, természetessékké válnak s feloldódnak. Molnár Imre történelmi hitelű, szakmailag feddhetetlen Esterházy-monográfiája egyben ilyen életszerű olvasmány is.

S ha helyenként talán kicsit mégis éppen a „keresztényszocialista nézőpont” javára csúsznak el benne az arányok, akkor valamiképpen azt sem aránytalanságnak, hanem az egykori szemléleti aránytalanságok, igazságtalanságok helyrebillentésének, a két háború közötti keresztényszocialista tevékenységek irányzatos elhallgatását, semmibe vételét korrigáló „jóvátételnek” érezzük.

S még valamit a könyv olvasmányosságáról.

Esterházy 1946-ban, mielőtt a Gulag poklaiba kerül, egy moszkvai börtönben raboskodik, s ezt nem kisebb személyiség, mint Alekszandr Solzsenyicin, a későbbi Nobel-díjas író tanúsítja. A nagy orosz elbeszélő egyik írásának hőse ekképp örökíti meg neves rabtársát: „Amikor Esterházy gróffal ketten egy cellában raboskodtunk a Ljubljankában – én, értem, a páros napokon hordtam ki a küblit, ő meg a páratlanokon, és a falon függő Börtön szabályzat szövegének felhasználásával oroszra tanítottam –, a születésnapján három, kenyérből csinált gombot ajándékoztam neki – minden gombját levágták –, esküdözött, hogy egyetlen Habsburgtól sem kapott hasznosabb ajándékot.” (*A pokol tornáca*, Budapest, 1990 – Én, töredelmesen bevallom, erről a neves „tanúságtételről” is Molnár Imre könyvéből értesültem először.)

Solzsenyicin Gulag-prózáit (főleg persze az *Ivan Gyenyiszovicsot*) Dosztojevszkij *Feljegyzések a holtak házából* című szibériai naplójához szokták hasonlítani. Gondolom, joggal, de megjegyzésem most nem ide céloz, hanem oda, hogy a „Gulag”, akárcsak Auschwitz, az elmúlt évtizedekben vagy inkább immár bő fél évszázadban szinte egy az egyben iroda-

lom (de milyen keserves irodalom!) lett. Viszont érdekes módon a magyar írásbeliség egyáltalán nem bővelkedik magas irodalmi színvonalú Gulag- és Auschwitz-művekben. (Kertész Imre *Sorstalansága* itt most csak a szabályt erősítő kivétel.) Mintha bizony a magyar népet nem tömegében és egzisztenciálisan érintették volna a haláltáborok.

Esterházy János élete is példázza, mennyire nincs így. Az ő légertörténete, tragikus sorsa viszont nem „sorstalanság”, hanem logikus következménye annak a következetes keresztvállalásnak, amely

szilárd keresztény hitéből és etikájából következett.

Lett légyen persze akárhogy, fordulatos, drámai és tragikus élete szinte kívánkozik az irodalomba. S prózánk vesztesége, hogy ez az irodalmi transzformáció eddig még nem történt meg.

Addig is, míg megtörténik, ajánlom az olvasók figyelmébe Molnár Imre távolról egy életrajzi regény igényét is sejtető, egyébként pedig egyszerre megrendítő és olvasmányos Esterházy-monográfiáját.

ORCZI JÓZSEF, Felségemnek és Feliségemnek, 2011